

Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти)

Розглядаються основні матеріально-правові та процесуальні аспекти відмови від застосування кримінальної відповідальності, неточно названої в законі звільненням від неї.

Обґрунтовується доцільність збереження цього кримінально-правового засобу реагування в новому Кримінальному кодексі України. Формулюються рекомендації з удосконалення відповідних законодавчих положень.

Видання розраховане на викладачів, аспірантів та студентів правничих вишів, суддів, прокурорів, адвокатів, а також рекомендується всім, хто цікавиться проблемами правового забезпечення протидії злочинності.

Куц В. М.

**ВІДМОВА ВІД ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

(матеріально-правові та процесуальні аспекти)

Монографія

Київ – 2023

УДК 343.222.06(477)(02)
К95

*Рекомендовано до друку
Вченою радою
Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 7 від 30 березня 2023 р.)*

Рецензенти:

Баулін Ю. В. – доктор юридичних наук, професор
Житний О. О. – доктор юридичних наук, професор

Куц В. М.

К95 Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти): Монографія. – К.: Норма права, 2023. 118 с.

ISBN 978-617-7850-63-1

Розглядаються основні матеріально-правові та процесуальні аспекти відмови від застосування кримінальної відповідальності, неточно названої в законі звільненням від неї. Обґрунтовується доцільність збереження цього кримінально-правового засобу реагування в новому Кримінальному кодексі України. Формулюються рекомендації з удосконалення відповідних законодавчих положень. Видання розраховане на викладачів, аспірантів та студентів правничих вишів, суддів, прокурорів, адвокатів, а також рекомендується всім, хто цікавиться проблемами правового забезпечення протидії злочинності.

УДК 343.222.06(477)(02)

ISBN 978-617-7850-63-1

© В. М. Куц, 2023
© Норма права, 2023

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
пам'яті видатного вченого,
талановитого педагога, любимого Вчителя –
академіка Національної академії правових наук України,
професора Марка Ігоровича БАЖАНОВА

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1.	
Кримінальне правопорушення та відповідальність за його вчинення як елементи передумови звільнення від кримінальної відповідальності	12
1.1. Кримінальне правопорушення та його види	12
1.2. Кримінальна відповідальність та її співвідношення зі «звільненням» від неї	27
РОЗДІЛ 2.	
Матеріально-правові аспекти відмови від застосування кримінальної відповідальності.	42
2.1. Загальна кримінально-правова характеристика відмови від застосування кримінальної відповідальності	42
2.2. Підстави та умови здійснення передбачених законом видів відмови від застосування кримінальної відповідальності.	53
2.2.1. Підстави та умови здійснення загальної відмови від застосування кримінальної відповідальності	53
2.2.2. Підстави та умови здійснення спеціальної відмови від застосування кримінальної відповідальності	69
РОЗДІЛ 3.	
Процесуальні аспекти відмови від застосування кримінальної відповідальності.	77
3.1. Кримінально-процесуальна природа відмови від застосування кримінальної відповідальності та загальний порядок її здійснення.	77
3.2. Процесуальна регламентація порядку здійснення відмови від застосування кримінальної відповідальності.	84
Висновки	98
Замість післямови	100
Додатки: рецензії на рукопис монографії	103

ПЕРЕДМОВА

Арсенал засобів сучасного кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень утворюють кримінальна відповідальність та «інші заходи», як їх названо в чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК). Одним з «інших заходів» є передбачене розділом IX Загальної частини КК та низкою статей Особливої його частини так зване звільнення від кримінальної відповідальності, що насправді не є таким звільненням, а має іншу кримінально-правову природу.

Зазначене «звільнення» набуло в Україні значного поширення, що відображає сучасну тенденцію гуманізації кримінально-правового впливу на соціальні процеси. Але, через неточну назву та неоднозначне розуміння кримінально-правової природи вказаного засобу реагування на кримінальне правопорушення, виникли сумніви в доцільності його збереження в новому КК. Крім того, набула певного поширення думка про ніби невідповідність цього засобу принципу невідворотності покарання та конституційним положенням щодо презумпції невинуватості. Необхідність осмислення зазначених обставин та обґрунтування відповідних висновків, в основному, й зумовили актуальність теми дослідження, результати якого викладено в пропонованому виданні.

У ньому відстоюється позиція, що так зване звільнення від кримінальної відповідальності насправді не може бути звільненням, оскільки звільнитись від будь-чого можливо лише за його наявності, а в ситуації, відображеній в КК під назвою «звільнення від кримінальної відповідальності», реальна кримінальна відповідальність ще відсутня, тому й звільняти немає від чого. Натомість, присутня потенційна відповідальність, передбачена санкцією порушеної суб'єктом норми, і законом передбачена можливість відмови від перетворення такої відповідальності на реальну, тобто відмова від застосування кримінальної відповідальності, що й доцільно зафіксувати в тексті КК з метою його приведення в цій частині у відповідність з дійсністю.

З приводу уявної дисгармонії між «звільненням від кримінальної відповідальності» та принципом невідворотності

покарання, що згодом трансформувався у принцип невідворотності кримінальної відповідальності, зауважується, що ідея невідворотності покарання з самого початку її проголошення була нежиттєздатною, нереальною для виконання через існування таких довічних явищ як латентність кримінальних правопорушень та обмеженість соціальних ресурсів для забезпечення такої невідворотності. Тому віднесення зазначеної ідеї до числа правових принципів виглядає сумнівним.

Щодо неконституційності кримінально-правового засобу, названого в КК звільненням від кримінальної відповідальності, в роботі відстоюється протилежна позиція, адже з набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК) жодних підстав сумніватись у протилежному не існує, тому що особу, яку «звільняють», більше не потрібно визнавати винною у вчиненні злочину, як це передбачалось попереднім КПК.

Матеріально-правовим та кримінально-процесуальним аспектам проблеми «звільнення від кримінальної відповідальності» присвячено значний обсяг наукових розвідок. Серед фахівців, які досліджували це явище, імена таких українських вчених як С. А. Альперт, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Бурдін, Ю. М. Грошевий, О. О. Дудоров, О. О. Житний, О. В. Кириченко, О. С. Козак, Л. М. Кривоченко, О. М. Лемешко, Л. М. Лобойко, А. А. Музика, В. О. Навроцький, М. І. Панов, А. О. Пінаєв, О. В. Сахнюк, М. В. Сіроткіна, В. В. Скибицький, Л. Д. Удалова, Г. О. Усатий, Д. В. Філін, М. І. Хавронюк, Л. А. Хрушова, П. В. Хряпінський, С. Д. Шапченко, М. Є. Шумило, С. С. Яценко, А. М. Яценко та інші.

Декілька публікацій за вказаною темою, в яких частково відображені результати відповідних досліджень, здійснено і автором цих рядків¹. Не зважаючи на чималий інтерес до

¹ Куц В. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування // Вісник Академії прокуратури України. – К.: 2006, № 2. – С. 25 – 30; Куц В. Звільнення від кримінальної відповідальності в контексті реалізації ідеї відновного правосуддя: теоретичний аспект // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2007, № 4. – С. 73 – 75; Куц В. Звільнення від кримінальної відпові-

проблеми, низка її аспектів залишається дискусійною. Особливо це стосується сутності та змісту відмови від застосування кримінальної відповідальності, розуміння її кримінально-правової природи, доцільності залишення серед кримінально-правових засобів реагування та законодавчого закріплення в наступному КК у випадку позитивного рішення щодо збереження цього кримінально-правового засобу, а також порядку реалізації відмови від застосування кримінальної відповідальності та процесуальних аспектів його додержання.

Метою дослідження, що пропонується, є визначення, на підставі сучасного розуміння кримінально-правових засобів реагування, правової природи явища, названого в законі звільненням від кримінальної відповідальності, здійснення його загальної кримінально-правової та процесуальної характеристик, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення відповідних положень КК та КПК.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено наступні основні *завдання*: з'ясувати сутність, зміст і види кримінальних правопорушень та кримінальної відповідальності як складових передумови «звільнення» від неї; визначити місце так званого звільнення від кримінальної відповідальності серед кримінально-правових засобів реагування на вчинення кримінальних правопорушень; розглянути проблемні кримінально-правові та кримінально- процесуальні аспекти такого «звільнення»; висунути та обґрунтувати відповідні пропозиції щодо вдосконалення кримінального та процесуального законодавства.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові засоби реагування на вчинення кримінального правопорушення, а його *предметом* – відмова від застосування кримінальної відповідальності, як один з таких засобів.

В основу *методики* дослідження вказаного предмета було покладено традиційні прийоми і способи вивчення й узагаль-

---

дальності чи відмова від її застосування? // «Малий і середній бізнес (право, держава економіка)». – К.: 2013, № 4 (55). – С. 105-109; Куц В. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання. Куц В. // Часопис Київського університету права, 2021. – С. 267-270.

нення інформації та отримання на цій основі обґрунтованих висновків. Зокрема, використовувались історично-правовий, системний, формально-юридичний, прогностичний та деякі інші методи пізнання правової дійсності.

Результати дослідження можуть мати певне теоретичне (використовуватися в подальших дослідженнях проблеми правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень) та практичне (враховуватись при удосконаленні відповідного законодавства і практики його застосування, а також в навчальному процесі) значення.

Структура монографії зумовлена об'єктом і предметом дослідження та метою і завданнями його проведення. Вона складається з передмови, трьох розділів, розбитих на шість підрозділів, а також підсумкових висновків та післямови.

Перший розділ присвячено поняттю і видам кримінального правопорушення та кримінальній відповідальності, як складовим передумови так званого звільнення від останньої. В ньому наголошується, що розгляд сутності, змісту і видів кримінального правопорушення та кримінальної відповідальності не є самоціллю; без цього неможливо скласти адекватне уявлення щодо відмови від застосування кримінальної відповідальності. Подібна методика дослідження цього кримінально-правового засобу реагування застосовувалася й іншими фахівцями².

У другому розділі надається загальна матеріально-правова характеристика відмови від застосування кримінальної відповідальності, що включає в себе з'ясування її поняття, кримінально-правової природи, змісту і видів, а також підстав та умов здійснення такої відмови.

Третій розділ спочатку містить виклад проблемних аспектів порядку її здійснення та його законодавчої регламентації. Зазначається, що такий порядок є комплексним міжгалузевим явищем, до якого включається матеріальна складова у виді наявності кримінально-правових передумови, підстави та умов здійснення такої відмови, а також процесуальна складова у виді процесуально-правових передумови, підстави та

² Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – С. 16-44.

умов для цього. Далі в розділі характеризується процесуальна регламентація порядку здійснення відмови від застосування кримінальної відповідальності.

У висновках, що завершують дослідження, в концентрованому виді формулюються основні його підсумки, які знайшли своє обґрунтування у відповідних розділах роботи. Основним із них є те, що відмову від застосування кримінальної відповідальності, як широко розповсюджений гуманний засіб реагування на вчинення кримінальних правопорушень, що довів свою ефективність багато десятилітньою практикою свого застосування, слід зберегти в новому КК.

В післямові міститься виклад позиції професора М. І. Бажанова з приводу так званого звільнення від кримінальної відповідальності в контексті реалізації ідеї наступності в кримінальному праві, палким прихильником якої був видатний вчений.

В додатках наводяться тексти рецензій на рукопис монографії, що видається доцільним, оскільки читач отримує можливість ознайомитися з думкою рецензентів щодо її актуальності, змісту та форми, а також їхніми зауваженнями та побажаннями, тим більше, що один з рецензентів наполягав на включенні його рецензії до цього видання.

Текст монографії демонструє авторське намагання лаконічного формулювання власних думок, уникаючи розлогих теоретичних дискусій та посилань на інші публікації. Існуюча традиція висвітлення чужих точок зору, що вимагає цитування сотень джерел, яка заохочується навколо науковими бюрократичними структурами, склалась за зовсім інших соціальних умов. Окрім іншого, вона призводить до створення надто об'ємних «фоліантів», що в епоху тотальної інформатизації життєвого простору та інформативної мобільності виглядає архаїчним. Сучасне покоління споживачів теоретичної продукції схильне до видань іншого характеру – стислого викладу авторських думок на невеликих за обсягом, але змістовних носіях інформації. На відміну від текстів, рясно здобрих викладом чужих думок, серед яких важко віднайти та зрозуміти авторську, що, до того ж, може породити підозру в копіїванні, позбавлені надмірного цитування праці демонструють самостійність авторської позиції, викликаючи довіру

до неї. Сподіваюсь, що саме так буде сприйняте пропоноване читачеві монографічне видання, присвячене відмові від застосування кримінальної відповідальності.

Щира подяка рецензентам цієї роботи. Перш за все, одному з провідних вітчизняних дослідників кримінально-правових аспектів «звільнення від кримінальної відповідальності» академіку Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору Юрію Васильовичу Бауліну. Ним висловлено ряд критичних зауважень з приводу деяких переважно загальнотеоретичних проблем, висвітлених у роботі, щодо яких його позиція не співпадає з авторською, що є цілком природним для теоретичного осмислення правової дійсності різними дослідниками. Головне, що шановний рецензент не заперечує проти необхідності збереження в новому КК кримінально-правового засобу, якому присвячено роботу, а також проти доцільності приведення його назви у відповідність з його сутністю.

Велика подяка плідному досліднику заохочувальних кримінально-правових норм доктору юридичних наук, професору Житному Олександру Олександровичу за позитивну оцінку роботи та конструктивне зауваження, що стосується можливої іншої назви кримінально-правового засобу, якому присвячено монографію, а саме – звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності. В роботі зазначений аспект проблеми не висвітлювався, як такий, що, на мій погляд, не має принципового значення. Запропонована мною назва цього засобу є більш наближеною до матеріально-правової сфери, в той час, коли назва «звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності», проти якої я не заперечую, тяжіє до процесуальної сфери. Обидві вказані назви адекватно відображають сутність і зміст досліджуваного явища, на відміну від існуючого. Вибір за законодавцем. Головне, щоб цей засіб зберігся в новому КК як такий, що довів свою життєздатність та доцільність багато десятилітньою практикою його застосування.

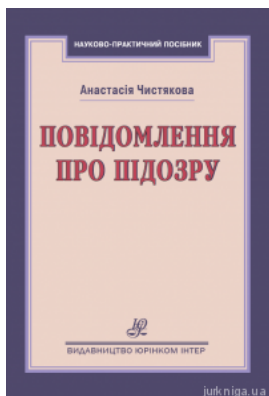
Також я вдячний ректору Дніпровського гуманітарного університету, відомому українському процесуалісту, доктору юридичних наук, професору Кириченку Олегу Вікторовичу за позитивну оцінку процесуальних аспектів роботи та сприяння у її виданні.

Щирозердечна подяка моєму наставникові, дорогому Вчителеві Марку Ігоровичу Бажанову – видатному вченому, який вільно володіючи як кримінально-правовою, так і кримінально-процесуальною «матеріями», понад півстоліття викладаючи кримінальне право, блискуче захистив кандидатську й докторську дисертації з кримінального процесу, здійснив значну кількість наукових публікацій з обох дисциплін, внісши неоціненний вклад у їх розвиток.

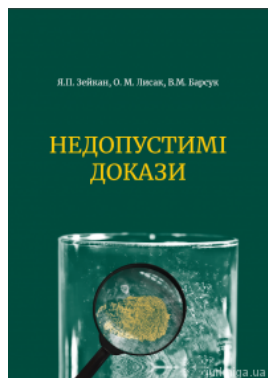
Мої думки та сумніви щодо сутності і змісту так званого звільнення від кримінальної відповідальності, якими я ділився з Марком Ігоровичем, знаходили підтримку з його боку. Це надихало мене на дослідження вказаного кримінально-правового явища, перші гіпотетичні результати щодо якого мною оприлюднювались ще за життя Вчителя. Подальша робота над вирішенням зазначеної проблеми потребувала поглибленого аналізу сутності, змісту і форм так званого звільнення від кримінальної відповідальності та дослідження інших проблемних аспектів кримінально-правової дійсності, зокрема поняття кримінального правопорушення та їх класифікації, сутності кримінального проступку та засобів кримінально-правового реагування на них, поняття та змісту кримінальної відповідальності тощо.

Пропоновану роботу, в якій висвітлюються основні висновки з зазначеної проблеми, підготовлено до 100-річного ювілею з дня народження професора М. І. Бажанова, що відзначався 30 грудня 2022 року.

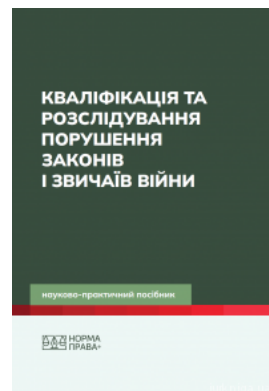
Книги, які можуть вас зацікавити

Повідомлення про підозру

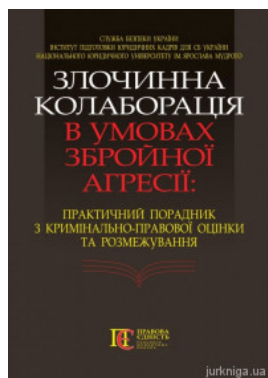
Недопустимі докази.
Видання друге

Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни

Процесуальні документи в кримінальному провадженні та в кримінальному судочинстві.
Практичний коментар та зразки

Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний poradnik з кримінально-правової оцінки та розмежування

Цивільний кодекс України.
Науково-практичний коментар

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

[Перейти на сайт →](#)